

Rıdvan Süslü

<https://orcid.org/0000-0002-9629-9849>

Dr. Van Yüziüncüyıl University Department of History, Türkiye, rnsnl@hotmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Süslü, R. (2024). Dârulfünûn'dan 1933 Üniversite Reformuna: Alman Bilim Adamlarının Göçü ve Uluslararası Akademik Etkileşim. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (4), 2535-2559. <https://doi.org/10.46868/atdd.2024.765>

Dârulfünûn'dan 1933 Üniversite Reformuna: Alman Bilim Adamlarının Göçü ve Uluslararası Akademik Etkileşim

Öz

Çalışmanın ana eksenini Osmanlı yükseköğreniminin temelini oluşturan Dârulfünûn'un kuruluşu, işleyişi ve ardından modernleşmenin kaçınılmaz bir sonucu olarak nitelendirilebileceğimiz 1933 Üniversite Reform çalışmaları oluşturmaktadır. Özellikle, Osmanlı Devleti'nin son döneminden başlamak üzere, toplumda örgün eğitim faaliyetlerinin merkezini tesis eden Dârulfünûn, tarihsel olarak yükseköğrenim çalışmalarının ateşleyicisidir. Şöyle ki eğitim çalışmalarının bir kopuş değil, tersine süreklilik arz eden topyekûn bir serüven olduğunu düşünürsek 1933 üniversite reformunu da Dârulfünûn'dan bağımsız düşünmemiz imkânsız görünmektedir. Çalışmanın temel amacı; İstanbul Üniversitesi'nin bu zaman diliminde; yapısal ve akademik açıdan yaşadığı gelişmeleri anlamak ve bu gelişmelerin üniversitenin bilimsel ve eğitimsel alanlardaki konumuna etkisini değerlendirmektir. Bu dönemde öne çıkan Alman bilim insanlarının; özellikle tıp, fen, edebiyat ve hukuk fakültelerinde kurulan enstitülerdeki çalışmaları ve bu enstitülerdeki yabancı bilim adamlarının katkıları incelenmiştir. Ayrıca makalede üniversitenin bu dönemdeki reformları, ders kitaplarının çeşitliliği ve kalitesi üzerindeki etkileri, bilimsel terimlerin Türkçeleştirilmesi ve bilimsel kaynakların zenginleştirilmesi gibi konular ele alınmıştır. Dârulfünûn'un tarihsel yapısı ile şekillenecek olan çalışma, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yükseköğrenim reformunun ana mekanizmasını oluşturan 1933 üniversite reformunun irdelenmesi ile son bulacaktır. Böylece geleneksel eğitim kurumlarının modernleşme ile birlikte değişim ve dönüşümü ortaya çıkarılmış olacaktır. Çalışma esnasında; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, TBMM Zabıt Cerideleri, Resmi Gazete, Süreli Yayınlar ve telif eserlerden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dârulfünûn, 1933 Üniversite Reformu, Alman Bilim Adamları, İstanbul Üniversitesi

From Dârulfünûn to the 1933 University Reform: Immigration of German Scientists and International Academic Interaction

Abstract

The main axis of the study is the establishment and functioning of Dârulfünûn, which constituted the basis of Ottoman higher education, and the University Reform of 1933, which can be described as an inevitable result of modernisation. In particular, starting from the last period of the Ottoman Empire, Dârulfünûn, which established the centre of formal education activities in the society, is historically the igniter of higher education studies. In other words, if we consider that educational studies are not a rupture, but on the contrary, a total adventure with continuity, it seems impossible to think of the 1933 university reform independently from Dârulfünûn. The main purpose of this study is to understand the structural and academic developments of Istanbul University in this period and to evaluate the impact of these developments on the scientific and educational position of the university. The work of prominent German scientists in this period, especially in the institutes established in the faculties of medicine, science, literature and law, and the contributions of foreign scientists in these institutes are analysed. In addition, the article discusses the reforms of the university in this period, their impact on the diversity and quality of textbooks, the Turkishisation of scientific terms and the enrichment of scientific resources. The study, which will be shaped by the historical structure of Dârulfünûn, will end with an examination of the 1933 university reform, which constituted the main mechanism of higher education reform after the establishment of the Republic of Turkey. Thus, the change and transformation of traditional educational institutions with modernisation will be revealed. During the study; Prime Ministry Republican Archives, Minutes of the Grand National Assembly of Turkey, Official Gazette, Periodicals and copyrighted works were used.

Keywords: *Dârulfünûn, 1933 University Reform, German Scientists, Istanbul University*

Giriş

Bilindiği üzere, İslam ülkelerinin eğitim temeli genel olarak medreselere dayanmaktaydı (Yılmaz, 2001, s. 246). Geniş anlamda medreselerin devlet eliyle kurulması ve teşkilatının ayrıntılı olarak tespit edilmesi Nizamiye Medresesi ile başlamıştı (Özaydın, 2007, s. 188-191; Cezar, 2010, s. 375). Bu sürecin ardından medreselerin açılması bütün İslam dünyasında bir gelenek haline dönüşmüş olup teşkilat bakımından da Nizamiye medreseleri örnek alınmıştır.

Osmanlı'da ilk medrese Orhan Gazi (1324-1362) tarafından İznik'te vücut bulmaya başlamış ve Cumhuriyet dönemine kadar Osmanlı eğitim sistemi içerisinde aktif rol oynamıştır (Cezar, 2010). Tanzimat Fermanının ilanıyla (1839), batı tarzı eğitim kurumlarının açılışına

önem verilmiştir. Eğitim faaliyetleri de modernleşme çabalarından nasibini almış ve yüksekokullar, 18. yüzyıl başlarında açılmaya başlamıştır. 19. yüzyılda yüksekokulların sayıları giderek artmıştır (Namal ve Karakök 2011, s. 27). 1773 yılında, daha sonra İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüşecek olan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun kurulmuş, 1827'de tıbbiye, 1834'de ise Harbiye'nin kurulması ise yükseköğretim alanındaki önemli gelişmeler arasında yer almıştır (Yücebaş, 2014, s. 260). Bahsetmeye çalıştığımız gibi, 19. yüzyılın başlarından itibaren görülen bilimde doğudan batıya olan yöneliş ve eğitim anlayışında meydana gelen değişimler, Tanzimat döneminde medrese dışında yeni bir yükseköğretim müessesesinin kurulması yolunda teşebbüslerin doğmasına sebep olmuştur. Bu müesseseye "fenler evi" manasına gelen "Dârulfünûn" adının verilmesi, o günün şartlarında medreseden ayrı bir yol izleneceğinin göstergesidir. "Fen" kelimesi geç dönem Arap edebiyatında "bir bilimin ayrıldığı dal", çoğul u "fünûn" değişik bilim dalları anlamında, Osmanlıcada ise "cins, tür, hal, bilim dalı" anlamlarında kullanılmıştır. 19. yüzyılda gözlem ve ispata dayalı bilimlere fen denilmiştir. Fünûn kelimesi hemen her zaman "ulûm ve funûn" terkinde kullanılırken ulûm kelimesinden (daha çok dini ilimler) ayırt edilerek Dârulfünûn terkinde tek başına kullanılmıştır. Bu da müessesenin Batı kaynaklı yeni bilimlerin eğitiminin yapılacağı bir kurum şeklinde düşünüldüğünü göstermektedir (İhsanoğlu, 1993, s. 521). Adıyla ve mevzuatıyla birlikte ilk modern Türk üniversitesinin oluşum hazırlıkları 1846'da başlamış, 1863'te halkın da derslere katılımıyla eğitime kapılarını açmış, 1869'da ise daha sistematik ve düzenli bir yükseköğretim programına kavuşarak olgunlaşmış ve takip eden yıllarda da Osmanlı çağdaşlaşmasının odağı haline gelmiştir (Kenan, 2015). Geleneksel eğitim metotlarının takip edildiği Osmanlı coğrafyasında, özellikle eğitim çalışmaları 1800'lerin ikinci yarısından itibaren daha disiplinler bir havaya bürünmüştür.

Tanzimat döneminde Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye,¹ Osmanlı Devleti'nde yeni bir eğitim sistemi hazırlamak gayesiyle, 1845 yılında Meclis-i Muvakkat adında geçici bir maarif meclisi kurmuştur. Meclis-i Muvakkat, eğitim işlerini takip etmek üzere Meclis-i Maarif-i Umumiye adında bir daimi meclisin kurulmasını da öngörmüştür. 1846'da faaliyetlerine başlayan Meclis-i Maarif-i Umumiye, Dârulfünûn kurulması yolunda ilk adımı atmıştır (İhsanoğlu, 1993, s. 521). Dârulfünûn'un ilk kuruluş aşamasının mekânsal olarak tasarlandığını görmekteyiz. Bunun için 1846 Kasım'ında mimar Gaspere T. Fosatti ile İstanbul'da bir Dârulfünûn binası inşası için mukavele yapılmış ve Ayasofya civarında tespit edilen büyük bir arsa üzerine, 3 katlı, 125 Odalı, gösterişli ve Avrupa tarzı bir bina yapılmasına karar verilmiştir

¹II. Mahmud'un kurduğu, reformları planlayıp icrasını denetleyen yüksek yasama ve yargı organıdır. Detaylı bilgi için ayrıca bkz: (Akyıldız, 2003; Ayrıca bkz. Seyitdanlıoğlu, 1991).

(Yüce, vd. 1998, s. 323). Dârülfünûn öğretimini takip edebilecek seviyede öğrenci yetiştirmek maksadı ile liseye muadil olmak üzere 1849 yılında Darülmaarif adı ile bir okul kurulmuştur. Bina kurulup öğrenci yetiştirilinceye kadar, Dârülfünûn'da okutulacak kitapların tercüme ve telif suretiyle hazırlanması için 1854'te Encümen-i Daniş kurulmuştur (Karal, 2003, s. 205). İnşa süresi uzun süren binanın kısmen biten bölümlerinde eğitime 13 Ocak 1863'te başlanmıştır. Fizik ve kimya derslerine dair konferanslara devam edilmiş ancak 8 Eylül 1865'te çıkan Hoca Paşa yangınında² muhtemelen bu binanın da yanması sonucunda Dârülfünûn tatil edilmiştir.

Dârülfünûn'da yaklaşık dört yıl aradan sonra 1869 yılında tekrar eğitim öğretim faaliyetlerine başlanmıştır (Yüce, vd., 1998, s. 323). Aynı yıl hazırlanan 198 maddelik Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi'nde 51 madde ile en fazla yer alan konu Dârülfünûn olmuştur (Çağır ve Türk, 2017). Bu Nizamname derli toplu bir eğitim programı mahiyetini de taşımaktadır (Karal, 2003). Nizamnameye göre Dârülfünûn Felsefe ve Edebiyat, Ulûm-ı Tabiiye ve Riyâziye ve Hukuk olmak üzere üç farklı fakülteden oluşmaktadır. Okutulması planlanan dersler Fransız eğitim modeli üzerine tesis edilmiştir. Aynı zamanda Arapça, Farsça, Fransızca, Yunanca ve Latince olmak üzere çeşitli dillerin öğretilmesi ve okutulmasına karar verilmiştir (Yüce, vd. 1998). 8 Nisan 1869'da padişahın irâde-i seniyesiyle kuruluşu tasdik edilen Dârülfünûn-ı Osmânî'ye Ekim 1869'da talebe kaydına başlamış ve müracaat eden 1.000 kişiden sınav ile 450 öğrenci seçilmiştir. Dârülfünûn-ı Osmânî 20 Şubat 1870'de devletin ileri gelenlerinin hazır bulunduğu büyük bir merasim ile açılmıştır (Yüce, vd. 1998). Müdürlüğüne ise Hasan Tahsin getirilmiştir.³ Ramazan ayı olması münasebetiyle ders yapılamadığından, Dârülfünûn müdürü Tahsin Efendi umuma açık konferanslar düzenlemiştir. Düzenlenen bu konferanslarla halkın Daülfünun'a ilgisi artmaya başlamış ve bir anlamda halka eğitim vererek de kurum belirli bir görev yüklenmiştir.

Söz konusu tarihte İstanbul'da bulunan ve Dârülfünûn'un açılış merasiminde bir konuşma yapmış olan Cemaleddin-i Efgani'nin⁴ sanayi, edebiyat ve teknoloji konularındaki bu

² Hoca paşa yangınının mekânsal sınırları ve yangının kapsamı için bkz. (Söğüt, 2015).

³“58 yaşında olan Hasan Tahsin Efendi bir medreseli fakat Bektaşî'dir. 1857 yılında Paris büyükelçiliğinde Türk öğrencilerine hocalık etmek, Batı bilimlerini tanımak ve elçilik imamlığı yapmak üzere Fransa'ya gönderilmiş, Paris'te 12 yıl kalmış 1869 yılında geri dönmüştür. Tahsin Efendi'nin politikaya girmemekle birlikte, inandığı şey şu idi: Müslüman milletlerin kalkınmasının biricik yolu, din doğmalarından kafalarını temizlemek ve eğitim yolu ile çağdaş fenleri benimseyerek kafalarını aydınlatmaktır. Osmanlın İmparatorluğu dışındaki milletler de ancak aynı yolu tutmakla kendilerini kurtarabilirlerdi. Üniversitenin adının “Dârü'lfünûn” olmasında bu düşünce tarzı etkili olmuştur.” (Berkes, 2002, s. 238-239).

⁴“1869'da İstanbul'a gelen ve Afganlı olduğu söylenen Cemalettin Efendi adında 33 yaşlarındır. Söz konusu şahıs sonradan fikirlerini ve eylemlerini önce Batı'da İslâm ülkeleriyle ilgilenen bilginlerin, sonra da Mısır ve Hindistan'da din yenilenmesi yanlısı gözükken kişilerin şişirerek ün kazandırdıkları Cemalettin Afgani'dir.

konferansların birinde sanat hakkında yaptığı bir konuşmasında, sanatı tarif ederken ve kısımlarını sayarken peygamberliği de bir tür sanat olarak bahsetmesi burada dikkat çekici olabilir. Zira bu sözlerin konferansa katılanlar arasında tepkiye yol açması ve çeşitli çevrelerin şiddetli itirazı sebebiyle konferanslar iptal edilmiştir. Konu ile alakalı çeşitli söylentilerin vuku bulduğunu ifade eden Niyazi Berkes, yapılan konferansın öncesinde konuşma metnininuzman kişilerin kontrolünden geçtiğini ancak Farsça yazılmış olan metnin tercüme sırasında değiştirilerek aktarıldığını ifade etmektedir (Berkes, 2002). Olayın ardından Cemaleddin-i Efgani İstanbul'dan uzaklaştırıldığı gibi Darülfünûn-ı Osmanî Müdürü Tahsin Efendi azledilerek yerine geçici olarak Maarif Nezareti muavinlerinden Kazım Efendi getirilmiştir. Türk maarif tarihiyle ilgili yazılarda genel olarak Dârulfünûn-ı Osmanî'nin bu hadise sonucu kapatıldığı belirtilmekteyse de Dârulfünûn'da dersler 1872-1873 öğretim yılına kadar kesintisiz devam etmiştir (İhsanoğlu, 1993).

Berkes'de; Dârulfünûn-ı Osmanî'nin kapatılmasında bu olayın sebep gösterildiğini, gerçekte ise bu olayın öneminin sadece “fenler evi” ne karşı Şeyhülislâmlık tarafından bir darbe indirilmesinde Cemaleddin-i Efgani'niniyi bir vesile hazırlamış olduğunu ileri sürmektedir (Berkes, 2002). F. Georgeon'da da benzer bir yoruma rastlamaktayız. Georgeon, Efgani ile yaşanan bu olayı muhafazakârların bir direnişi olarak tanımlamakta ve 1869-1870 yıllarında Daülfünun'da eğitim -öğretime ara verilmesini söz konusu direnişe bağlamaktadır (Georgeon, 2006, s. 290). Kapatılan Dârulfünûn'un yerine alternatif arayışlar içerisine girildiğini görmekteyiz. 1873'de Maarif Nazırı Servet Paşa tarafından, 1868'de kurulan Galatasaray'daki Mekteb-i Sultani'sinin temelleri üzerine Dârulfünûn inşa edilmek istenmiş (Georgeon, 2006) ve 1874-1875 öğretim yılında eğitime başlamıştır. Ancak daha önceki iki teşebbüste olduğu gibi bu denemede de mali olarak sağlam temeller oluşturulamamıştır. Mesleki eğitim veren okullar bilim adamı yetiştirecek potansiyele erişememiş ve Dârulfünûn 1881'de kapatılmıştır. Dârulfünûn-ı Sultânî'den sonra, 1900 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda ülkenin imarı ve eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması çabaları arasında yeni bir Dârulfünûn kurma teşebbüsüne rastlanmamıştır (Yüce, vd. 1998, s. 323). Ancak bu durum diğer eğitim kurumlarının tesis edilmesinde geçerli değildir. “Yeniden inşa” dönemi olarak nitelendirilen Abdülhamit döneminde özellikle rüştiyelerin, idadilerin ve kız okullarının sayılarının giderek arttığı istatistiklere yansımaktadır. 1900 yılına kadar yükseköğrenim çalışmalarında bir ivme gözlenmemektedir (Georgeon, 2006). Fakat II. Abdülhamit'in tahta çıkışının yirmi beşinci yıl

İstanbul'da kendini Afganlı olarak tanıtan bu zat, aslında İranlı ve Şif'dir. Cemalettin'in, Türkiye'de kendini anadili Türkçe olan Azeri olarak, Arap ülkelerinde Peygamber soyundan gelme bir Seyyit olarak, Avrupa'da Afganlı olarak, Afganistan'da “İstanbulî” olarak tanıttığı söylenilmektedir.” (Berkes, 2002, s. 239).

dönümünde Dârulfünûn'un dördüncü kez kurulmasına hükümetçe karar verilmiş, 14 Ağustos 1900'de yayınlanan bir nizamname ile Dârulfünûn-ı Şahane kurulmuştur. Dârulfünûn-ı Şahane'nin kuruluş amacı; Müslim ve gayrimüslim bütün Osmanlı tebaasının yan yana okuyup yetişebilmelerini sağlamak, yatılı bir okulun eğitim şartları içinde ortak bilgiler ve özellik kazanmalarına yardımcı olmak, buradan mezun olanların batılılaşma yolunda devletin kamu hizmetlerinde yer almalarına destek olmaktır. Bu hedef doğrultusunda, aynı zamanda medreseler dışında dini gelenek ve etkilerden uzak modern bir üniversite eğitimini vücuda getirmektir (Namal ve Karakök 2011).

Dârulfünûn-ı Şâhâne açıldığı zaman, daha önce kurulmuş olan Dârulfünûnların karşılaştığı ve birçok açıdan onların başarısızlıklarına sebep olan hoca, yetişmiş talebe ve Türkçe ders kitaplarının yetersizliği gibi elverişsiz şartlar, kısmen ortadan kaldırılmış ve yüksek eğitime daha makul bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak çok müracaat olmasına rağmen sınırlı sayıda öğrenci kabul edilmesi ve derslerin daha çok teorik safhada kalması, 19. yüzyılın başlarında kurulmuş olan Dârulfünûn'un eksik yönleri olarak kabul edilmelidir (Yüce, vd. 1998). Dârulfünûn-ı Şahane, Meşrutiyetin ilanından sonra yeniden örgütlendirilerek İstanbul Dârulfünûnu adını almıştır (Namal ve Karakök 2011).

Anlaşılacağı üzere, Dârulfünûn'un son şeklini aldığı İstanbul Dârulfünûn'u belli başlı yetersizliklerine rağmen yükseköğrenim kurumu olarak sorumluluklarını, 1933 Üniversite Reformuna kadar devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılma kararının ardından toplum siyasi, sosyal ve ekonomik olarak yeni bir ortama evrilmiştir. İstanbul Dârulfünûn'u maddi ve manevi diyebileceğimiz tüm sıkıntılara rağmen bu savaş atmosferinde koşulları el verdiği müddetçe, eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır.

1.Birinci Dünya Savaşı'ndan Üniversite Reformuna: Dârulfünûn

I. Dünya Savaşı Osmanlı toplumu için her yönü ile büyük bir trajedi olarak tanımlanabilir. Toplumsal olarak yaşanan felaketin etkileri her alanda kendini gösterirken, hiç şüphesiz savaş ortamından büyük oranda etkilenen önemli müesseslerden biri eğitim faaliyetleri olmuştur. Meşrutiyet'in ilk yıllarında yetişen, eskilere göre daha iyi öğrenim görmüş ve çok yönlü genç öğretmen nesli, savaşta çok şehit verilmesinden son derece olumsuz etkilenmiştir. Savaş nedeniyle eğitimde aksamalar olmuşsa da öğretmen ve öğrenciler askere alınmamıştır. Ancak istisnai anlarda, 1912-1918 yılları arasında süren savaşlar dolayısı ile ülkede genel olarak eğitim önemli ölçüde sarsılmıştır. Dolayısıyla çok sayıda öğretmen ve aydın sima bu savaşlarda şehit düşmüştür (Akyüz, 2015). I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında giren Osmanlı Devleti,

savaşın başlamasının akabinde itilaf devletlerinin (İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya) okullarını kapatmıştır (Akyüz, 2015). Ancak devlet, itilaf devletlerinin okullarını kapatırken müttefiki Almanya ile eğitim faaliyetlerinin sekteye uğradığı bir dönemde ittifak yapmaktan çekinmemiştir. Nitekim savaş sırasında eğitimde meydana gelen aksaklıkları gidermek adına Almanya ile yapılan işbirliğinin sonucunda “Eğitim ve Kültür Enstitüsü” kurulmuştur (Akyüz, 2015). Söz konusu enstitünün kurulması mevcut yükseköğrenim ve eğitim sistemini geliştirmek amacını taşır. Enstitü’nün açılması ile Alman hocaların Türk okullarına tayini ve çağırılması süreci başlamış ve sürecin devamında Almanya’dan hoca talep eden Türkiye’nin isteği geri çevrilmemiştir. Bu durum aslında iki ülke arasında sadece askeri ve siyasi değil, kültürel bağların oluşması açısından da önem arz eder. Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki bilimsel faaliyetlerin başlangıcının yazın alanında gerçekleşmesi önemlidir. Bu bağlamda Almanya kendi yazın eserlerini Türkçe’ye (Osmanlı Türkçesi’ne) çevirmiştir. Almanya’nın seyrettiği bu yöntem beraberinde politik amaçlarda taşımaktadır. Nitekim buradaki en belirgin amaç Osmanlı bilim dünyası üzerindeki Fransız etkisinin kırılmak istenmesidir. Dolayısı ile ilk olarak Osmanlı toplumunun Alman kültürüyle tanışmasının ve Almanca’nın da süreç içerisinde seçkin tabaka arasında hatırı sayılır bir konuma gelmesi amaçlanmıştır (Çınar, 2013). Birinci Dünya savaşı sırasında Almanya’dan Türkiye’ye yollanan yabancı bilim adamlarının gönderiliş gayesinde de bu durumun söz konusu olduğunu söylemek doğru olacaktır. 1915 yılının son baharından itibaren Alman profesörler göreve başlamıştır (Widmann, 1981). Bu sayıda öğretim üyesinin bir Türk Üniversitesi’ne atanması Almanya ve Türkiye için alışılmamış bir deneyim olmuştur. Ancak getirilen profesörler zamanın kısa olmasının yanı sıra, ayrıntı ve şekillere takılıp kaldıklarından dolayı başarısız olmuş ve kendilerine bağlanan ümitleri boşa çıkarmışlardır (Widmann, 1981). Osmanlı Devleti’nin son döneminde girilen Avrupa düzeyinde bir üniversite niteliğine kavuşma emelleri başarısızlık ile sonuçlanmıştır. Savaşın Osmanlı açısından olumsuz sonuçlanmasının ardından, 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile Osmanlı yenik sayılmış, antlaşmanın ardından bilim adamları ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır (Akyüz, 2015). Mondros Mütarekesi’nin ardından Osmanlı Devleti’nin toprakları müttefik devletler tarafından işgal edilmeye başlamıştır. Bu işgallere karşı gelen Türk milleti Mustafa Kemal önderliğinde Kurtuluş Savaşına girişmiş, bağımsızlığını ve hürriyetini korumayı başarmıştır. Yükseköğrenim faaliyetleri, Kurtuluş Savaşı sırasında da derinden etkilenmiş ve bu topyekûn mücadele içerisinde kendine yer edinmeye çalışmıştır. Savaşın en yoğun olduğu dönemde 15 Temmuz 1921’de Mustafa Kemal önderliğinde Maarif Kongresi toplanması da buna en güzel örnektir. Yurdun dört bir yanından gelen 250’den fazla erkek ve kadın öğretmen Maarif Kongresine katılmıştır. Savaş sırasında cephede bulunan Mustafa

Kemal kongrenin açılış konuşmasını yapmak üzere Ankara'ya gelerek konuşmasını gerçekleştirmiştir. Toplanan kongreden Türkiye'nin milli maarifini kurmasını isteyen Mustafa Kemal, o güne kadar takip edilen tahsil ve terbiye usullerinin milletin gerilemesinde en büyük etken olduğunu belirtmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir, *“bir milli terbiye programından bahsederken, eski zamanların batıl inançlarından ve doğuştan sahip olduğumuz özelliklerle hiç ilgisi olmayan yabancı fikirlere, Doğu'dan ve Batı'dan gelebilen tüm etkilerden tamamen uzak, milli ve tarihi özelliğimizle uyumlu bir kültür anlıyorum, kültür zeminle orantılıdır, o zemin milletin karakteridir.”* (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), 2006, s. 19-20).

İlkokul - orta öğretim programları ve köy öğretmeni yetiştirmek amacı ile toplanan Maarif Kongresi, çalışmalarını savaş dolayısıyla bir sonuca bağlayamadan erken tamamlamıştır. Kongre, bir sonuca varamasa da, böylesi zor bir zaman diliminde toplanması ve Atatürk'ün açılış konuşması nedeni ile eğitim tarihi açısından büyük değer arz etmektedir (Akyüz, 2015).

Mustafa Kemal Atatürk öncülüğünde başlatılan milli mücadelenin zaferle sonuçlanmasına müteakip Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu yeni devletin içinde bulunduğu koşullarda yapılması gereken ilk iş, hemen her alanda yeni bir yapılanma ekseninde hareket etmek olmuştur. Milletin geçmişten getirdiği ve her alana hâkim olan geleneksel yaşam tarzının muasırlaşma ile tezat olduğu düşünülürse, Atatürk izlediği yolu muasır medeniyetler seviyesine yükseltmek olarak sistemleştirecek ve atılacak adımları bu sistem üzerine inşa edecektir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sorunun kaynağı çoğunlukla eğitim hedefleri üzerine yoğunlaşmaktaydı. Ancak alınan birçok karara ve yapılan ıslahat hamlelerine rağmen problemin çözümü için yeterli olamadı. Dolayısıyla milletin söz konusu yenileşmeye uyum sağlaması için iktidarın radikal kararlar alması zaruri idi. Zihniyet anlamıyla Atatürk İlkeleri ve pratikleri itibarıyla Atatürk İnkıpları olarak isimlendirilen yeni ve kökten kararlar zinciri, toplumun topyekûn çağdaşlaşmasının hareket noktası olarak görüldü. Hemen her alana hâkim olan söz konusu kararların etkileri, ülkenin yükseköğrenim hayatına da sirayet edecekti.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda medreseler önemini büyük ölçüde yitirmiş olmakla birlikte eğitim sistemi içinde mektep-medrese ikiliği hala varlığını korumaktaydı. 1924 yılında ülkede 479 medrese ve 1800 medrese öğrencisi bulunmaktaydı. Medreseler Şer'iyeye ve Evkaf Nezareti'nce yönetilmekteydi. 3 Mart 1924 tarihinde hilafetin kaldırılmasına ilişkin 431 sayılı yasa kabul edilirken iki yasa daha kabul edildi ve 430 sayılı yasa ile mektep- medrese ikililiği

kaldırılarak ‘‘tevhid-i tedrisat’’ (öğretim birliği) esası getirildi.⁵ 429 sayılı yasa ile de Şer’iye ve Evkaf Nezareti lağvedildi. Böylece bunların denetimindeki okullar Maarif Vekâletine devredilmiş oldu (Tekeli, 1984).

Kanun’da, üniversite eğitiminde geleceğe yönelik pozitif bilimlerin etkisinin artacağına ve eğitimin Maarif Vekâleti tarafından yürütüleceğine dikkat çekiliyordu. Dârulfünûn ise pozitif ilimlerin okutulduğu bir yer olarak medreselerden ayrı bir kurum olarak tanımlandı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Dârulfünûn tek yükseköğrenim kurumu olarak daha fazla önem kazandı. Tevhid-i Tedrisat kanunu ile medreselerin bıraktığı boşluğu doldurmak için aynı yıl Dârulfünûn’a İlahiyat Fakültesi eklendi. Tüm bu gelişmeler, Dârulfünûn’un yapısı ve işleyişi hakkında geçmişten beri yapılan incelemelerin vücuda getirdiği yapısal ve işlevsel değişikliklerin ne kadar gerekli ve doğru olduklarının birer kanıtı şeklindedir (Namal ve Karakök 2011, s. 27).

Dârulfünûn’un özerkliğine dair 1924 yılında çıkarılan 493 sayılı kanun ile Dârulfünûn’a tüzel kişilik tanınmış; üniversitenin idari ve mali özerkliği tamamlanmıştır. Hosrt Widman’a göre; 21 Nisan 1924 kanunu ile kazanılan haklar, üniversitenin bağımsızlığı yolunda ilk adımlar olarak değerli olmasına rağmen, Türk üniversitesinde Batı üniversitelerinde alışlagelen akademik hürriyet henüz bulunmamaktaydı (Yılmaz, 2001). Benzer biçimde üniversitelerin özerk olması gerektiğini dile getiren Ziya Gökalp ise düşüncelerini Şerafettin Turan’ın alıntıladiğı şekilde şu sözlerle ifade etmiştir: “*Dârulfünûn emirlerle düzelmez, onu yapar ancak serbest bir ilim, bir mesleğe haricinden fer (ışık) gelmez, bırakınız ilmi yapсын muallim*” (Turan, 1996, s. 73). Üniversite reformuna gelinceye kadar Dârulfünûn kendisinden beklenen görevleri yerine getirmediği gerekçesi ile temelde iki eleştiriyeye maruz kalmıştır. Bu eleştirilerden ilki, siyasî beklentiler perspektifinden düşünülebilir. Çünkü Dârulfünûn’un, inkılâplara karşı olumsuz tutum takınması veya mevcut gelişmelere karşı pasif kalması bu beklentiyi doğrular. İkinci eleştiri ise ilmi beklentiler arasındadır yani Dârulfünûn’da orijinal, ciddi, topluma yararlı, bilimsel çalışmaların yapılmıyor olması yönündeki görüştür.

Cumhuriyet yöneticileri Dârulfünûn’a verdikleri öneme rağmen, bekledikleri desteği görememişlerdir. Bu hoşnutsuzluğu TBMM’deki görüşmelerde dönemin Maarif Vekili Reşit Galip şöyle dile getirecektir. “*...İstanbul Dârulfünûnu Türkiye münevverliğinin beklediği salâha, inkişafa ve terakkiye eremedi. Memlekette siyasi, içtimai büyük inkılaplar oldu. Dârulfünûn, bunlara karşı bitaraf bir müşahit kaldı. İktisadî sahada esaslı hareketler oldu.*

⁵Osmanlı Devleti’nde eğitim-öğretim alanında yapılan önemli iyileştirmelerin yapıldığı Tevhid-i Tedrisat Kanunu için bkz: Resmi Gazete, “Tevhid-i Tedrisat Kanunu”, Sayı: 63, Kanun no: 430, Tertip: 3, Cilt: 5, 16 Mart 1924, s. 322.

Dârülfünûn bunlardan habersiz göründü. Hukukta değişiklikler oldu. Dârülfünûn yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla iktifa etti. Harf inkılâbı oldu, özdil hareketi başladı. Dârülfünûn hiç tınmadı...” (Tekeli, 1984).

Reşit Galip’in bu söylemlerinden de anlaşılacağı gibi Dârülfünûn ülkenin geçirdiği kritik zamanlarda ve alınan kararlarda pasif bir görüntü sergilemekteydi.

1930’lu yıllarda Dârülfünûn’un durumu, gerek iktidar nezdinde ve gerekse bir takım politikacı ve bilim adamlarının ifa ettiği şekliyle memnuniyet verici değildir. Bu memnuniyetsizliğin giderilmesi adına 1924 yılından itibaren eğitim konusunda Türkiye’ye yabancı uzmanların çağrılmış, bunların öneri ve görüşlerinden faydalanılmak istenmiştir. Bu kapsamda ABD’den John Dewey, Parker, W. Dickermann, John Rufi, E. Topmkins, Almanya’dan Kühne, İsviçre’den Albert Malche, Macaristan’dan Philippe Schwartz ve Belçika’dan Omer Buyse gibi ilim adamları eğitimin çeşitli kademelerinde raporlar hazırlamak için Türkiye’ye ile çeşitli görüşmeler gerçekleştirmişler (Yılmaz, 2001). Bu bilim adamlarının arasında İstanbul Üniversitesi’nin kurulması açısından Albert Malche’nin Türkiye’de hazırladığı rapor önemli bir yer tutmaktadır. Dârülfünûn’un bütün aksaklarını detaylı bir şekilde rapor halinde Atatürk’e sunan Malche, Türk yükseköğretimi açısından önemli bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.Albert Malche Raporu ve Önemi

Atatürk İstanbul Dârülfünûn’dan çağdaş atılımlar göremeyince, 1931 de iki yıl sürecek “üniversite Reformu”nu başlatmıştır. Üniversite reformu öncesinde İsviçre’den Cenevre Üniversitesi pedagoji uzmanı Profesör Albert Malche Türkiye’ye davet edilmiş ve İstanbul Dârülfünûnu ile ilgili bir inceleme yaparak rapor yazması istenmiştir (BCA.030.0.18.01.02.34.16.007). Profesör Malche İsviçre Gelf Üniversitesi pedagoji profesörü olmasının yanı sıra rektörlük yapmış ve Batı Pedagoji dünyasında tanınmış bir isimdi. Profesör Malche 16 Ocak 1931’de İstanbul’a gelmiştir. 18 Ocak 1932 günü Ankara’da Başbakan İsmet İnönü, Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay ve diğer ilgililerle görüşmüş, (Akşam Gazetesi, 19.01.1932). 21 Ocakta tekrar İstanbul’a dönmüş ve ıslahat müşaviri olarak göreve başlamıştır (BCA.030.10.201.375.8; Akşam Gazetesi, 20.01.1932). Kendisine çalışmaları için Dârülfünûn binasında yer ayrılmıştır (Erdem, 2012). Çalışmalarına başlayan Malche, son derece nesnel olarak ve daha önceden en ufak bir düşünceye bile sahip olmadan ülkenin gerçeklerini toplamaya başlamıştır. Fakülteleri, klinikleri, laboratuvarları, seminerleri ve kütüphaneleri ziyaret etmiştir. Politikacı, profesör, idareci ve öğrencilerle bir araya gelmiştir. Rektöre ve yetkili makamlara iletilmesi amacı ile bir soru listesi hazırlamış bu kişilerin cevaplaması istenmiştir (Widmann, 1981).

Malche, 29 Mayıs 1932 günü “İstanbul Dârulfünûnu Hakkında Rapor” unu bitirerek 1 Haziran 1932’de Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay’a sunmuştur. Profesör Malche’nin raporu Milli Eğitim Bakanlığı tarafından “İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor” adıyla yayınlanmıştır (Erdem, 2012). Malche’nin raporu üç bölümden oluşmaktadır. Birinci kısım araştırmaların amaç ve metotlarını bildirir, ikinci kısımda Dârulfünûn’un o günkü durumun eleştirel incelemesini yapmaktadır. Üçüncü bölüm de ise; ayrıntılı reform tekliflerini ortaya koymaktadır. Bu teklifleri üç ana başlık altında toplamaktadır: Çalışma araç ve gereçleri, çalışma organizasyonu ve üniversitenin kendi dışına açılmasını ele almıştır.

Birinci bölümde; önerilerinin merkezinde ders yönteminin esaslı bir biçimde değiştirilmesi bulunmaktadır. Bundan başka ona önemli görünen husus öğrencilerin yabancı okutmanlar tarafından yabancı dil eğitimidir. Öğrenime devam edilebilmesi için yabancı dil sınavının uygulamaya konmasını istemektedir. Ancak bu düzenlemenin lise öğreniminden itibaren tertip edilmesini belirtmiştir. Yeni Türkçe bilimsel yayınların yoğunlaştırılmasına büyük önem veren Malche, bununla ilgili olarak kütüphane yönetiminin merkezileştirilmesi ve yararlarının artırılması şeklinde önerilerde bulunmaktadır.

İkinci bölümde; üniversite öğretim üyelerinin atanması usullerinde değişiklikler önermekte ve her fakültekteki profesör sayısı konusunda önerilerde bulunmaktadır. Tıp fakültesinin Asya yakasından Haydarpaşa hastanesi ile birlikte eski eski İstanbul kent merkezine taşınması ve Mülkiye’nin yerinin değiştirilmesini önermiştir. Fakülteler için çeşitli düzeltme önerileri sunan Malche, İlahiyat Fakültesinin Edebiyat Fakültesini önermişse de bu öneri daha sonra kabul görmemiştir. Fakülteler ile ilgili bir başka öneri ise; İktisat ve Sosyal Bilimler Fakültesinin kurulmasıdır, nitekim bu öneri kabul edilmiştir. Bu bölümde öğrencilerin yaşantısı konusunda da çeşitli önerileri olmuştur (Malche, 1 Ağustos 1939).

Üçüncü bölümde ise; üniversitenin toplum içerisinde etkinliğini sağlayacak öneriler getirmektir. Burada öncelikle akademik toplumsallık düşünülmektedir. Bu kapsamda lise öğrencileri için gelişme kursları, arkeolojik geziler, kongreler, tatil kursları fen bilimleri, edebiyat ve güzel sanatlar için bir ulusal akademinin kuruluşu önerilmektedir. Daha geniş çapta topluma açılma, üniversitenin düzenleyeceği halka açık toplantılar ile konferanslar düzenlenmelidir vurgusu yapılmaktadır. Üniversite, böylece halkın dolayısı ile yetişkinlerin eğitimine hizmet etmelidir denilmektedir. Aynı amaçla Türkçe bir üniversite mecmuası yapılması için öneri de bulunulmuştur (Widmann, 1981).

Raporda, 1932’de Dârulfünûn’da 88 müderris (profesör), 36 müderris muavini (doçent), 4 lektör, muallim (okutman), 72 asistan olmak kaydı ile toplam 240 öğretim üyesi ve yardımcısı bulunduğu bilinmektedir. Buna karşılık öğrenci sayısı 2.500 dolayındadır. Müderrislerden 13’ü

İlahiyat Medresesi bulunurken, medresenin neredeyse hiçbir öğrencisi yoktur. Malche, raporunu, “Dârulfünûn sorunu aslında Türkiye’nin düşünsel, manevi, hatta geleceği sorunudur” diye noktalamıştır (Namal ve Karakök 2011). Albert Malche öncülüğünde büyük bir titizlik ve dikkatle hazırlanan rapor kısa süre sonra Atatürk’e sunulmuştur. Atatürk raporu, çağdaşlaşmaya doğru ilerleyen Türkiye’nin ana sorunlarından birine ışık tutan bir metin olarak dikkatle okumuştur. Raporda yer alan görüş ve çıkarımlara ilişkin toplamda 81 adet not yazmıştır. Bu notların dikkat çeken kısımlarını şu şekildedir: (Kocatürk, 1984).

- a- İstanbul Dârulfünûnu lağvolunmuştur; yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır.
- b- Emin’in (Rektör) en mühim vazifesi ilmi meselelere tealluk eder; idare işleri için bir memur lazım.
- c- Fakülte Reislerinin (Dekan) müşterek ve devamlı çalışmaları Emin tarafından temin olunmalı.
- d- Dârulfünûn’un hocaları yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lazımdır. Daha sonra da kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lazımdır.
- e- Dârulfünûn’un en büyük zaafı, şahsi mülahaza (kişisel düşünce)ve araştırmaya sevk eder tarzda tedris (öğretim) yok. Ansiklopedik malumat veriliyor.
- f- İstanbul Dârulfünûn’u kendisini şuurlu bir şekilde muayyen bir noktaya sevk eden ilmi ve fikri bir hızdan nasibedar değildir (nasibini almamıştır). Birkaç sene için teveccüh edilecek istikameti (dönülecek yönü) vekâlet tespit etmeli.

Albert Malche tarafından hazırlanan rapor üniversite tarihimiz açısından kıymetlidir. Rapor Mustafa Kemal Atatürk tarafından da kabul edilmiştir. Atatürk tarafından yazılan kısa notlara bakıldığında dikkatimizi çeken bir nokta ise şudur: Albert Malche önemli bir pedagog, önemli bir bilim insanı olabilir ancak bu eğitim reformunu gerçekleştirmek yabancı bir profesörün nezdinde değil, Türk milletinin gayret ve isteği doğrultusunda olacağı söylemidir.

Atatürk ayrıca, “Notlardan Sonra 8 Esaslı Not” başlığı altında Machle’in raporundan çıkartılması gereken noktaları daha da açıklayan değerlendirme yapmıştı: Bu değerlendirmenin en çok dikkati çeken kısmı, Machle’in raporunda Türkiye’de bir yükseköğretim kurumu kurulması için bazı nasihatlerde, önerilerde bulunduğu, oysa sorunun bir kültür planlaması olduğunu vurgulayan şu satırlar olmalıdır:

“Okuduğumuz rapor bir bakıma güya Türkiye’de bir âli tahsil müessesesi (yükseköğretim kurumu) kurmak için nasihatleri ihtiva ediyor; hâlbuki hakikatte bütün Türkiye’ de bir kültür programının ne olmasına, nasıl olmasına işaretir. O halde bizim için İstanbul Dârulfünûnu’nu ne yapalım diye bir mesele mevcut değildir. Bizim için, bütün Türkiye’de nasıl bir kültür planı

yapalım, mesele budur. İşte biz, yalnız ve ancak mudil (karışık) bir mesele karşısındayız ve onu behemehâl halletmek mecburiyetindeyiz. Bu mesele vazih surette hallolmadıkça İstanbul Dârülfünûnu'nun ıslahından bahsetmek ayıptır, abestir, bîmanadır (manasızdır) (Kocatürk, 1984).

3.1933 Üniversite Reformu ve Alman Bilim Adamları

Malche'nin raporunu sunmasından yaklaşık bir yıl sonra, 31 Mayıs 1933'te üniversite reformu ile ilgili 2252 sayılı kanun açıklanmıştır. TBMM'de kabul edilen 14 maddeden oluşan ilga kanunu bir yetki Kanunu'dur ve İstanbul Üniversitesi'ni kurmak üzere Maarif Vekâleti'ne veya daha doğrusu Maarif Vekili Dr. Reşit Galip'e sınırsız bir idari ve mali yetki tanınmıştır. Bu kanun ile şunlar belirlenmekteydi: (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4, C: 15, İçtima: 2, 31 Mayıs 1933, s. 465).

- a- İstanbul Dârülfünûnu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilâtlar ile beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülğadır.
- b- Maarif vekilliği 1 ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul'da "İstanbul Üniversitesi" adı ile yeni bir müesseseyi kurmakla görevlidir. (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre:4, C: 15, İçtima:2, 31 Mayıs 1933, s. 465-467).

Kanunun ardından, 1 Ağustos 1933'de, Harbiye Merkez Binasının giriş kapısına Kuran'dan alınmış ve eski yazı ile yazılmış ayet sökülerek yerine İstanbul Üniversitesi yazılmıştır (Widmann, 1981). Maarif Vekili Reşit Galip Üniversitenin açılış konuşmasında⁶ önemli noktalara değinmiştir. Yeni çalışmaya başlayan İstanbul Üniversitesi ile dünkü Dârülfünûn arasında hiçbir ilişkinin olmadığını belirten Reşit Galip, Üniversitenin ananesini kendisi ile başlayacağını belirtmiştir (Milliyet Gazetesi, 1933). 2252 sayılı kanun ile üniversitede değişim hemen kendini hissettirmeye başlamıştır. Dârülfünûn'da kullanılan Arapça kökenli terimlerin yerini Avrupa kökenli olanlar almıştır. Dârülfünûn Üniversite, Reis Rektör, Müderris Profesör, Muallim Doçent ve Muallim Muavini Asistan terimleriyle değiştirilmiştir (Widmann, 1981). İstanbul Üniversitesi'nin kurulmasında belki de en önemli olay hocaların görevlerinden alınması olmuştur. Bu sancılı bir dönemi kapsamaktadır, nitekim Dârülfünûn döneminde cumhuriyete ve ideolojisine, inkılaplarına karşı olan hocaların bu dönemde görevlerinden alındığını görmekteyiz. Dârülfünûn'un 240 hocasından (88'i profesör,

⁶Üniversite'nin resmi açılış töreni 19 Kasım 1933 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Törene İstanbul Valisi Muhiddin Bey, Kolordu Komutanı Şükrü Nali Paşa, İstanbul Halk Fırkası Başkanı Cevdet Kerim Bey, öğretim üyeleri ve öğrenciler katılmıştır. Üniversite reformunun alt yapısının hazırlanmasında ve kanun olarak mecliste geçtiği sırada Maarif Vekili Reşit Galiptir, ancak resmi açılış töreninde Maarif Vekili değişmiş, Hikmet Bey yeni maarif vekilidir. Açılış töreni detayları için bkz: (Öklem, 1973, s. 63-66).

44'ü doçent, 108'i baş asistan ve asistan) 157'si görevden alınmış ve bunların 71'inin ordinaryüs ve profesör olduğu bilinmektedir.⁷

Görevden alınan öğretim üyelerinin yerine Yeni Üniversitenin kadrosunu oluşturacak öğretim üyeleri üç farklı gruptan teşekkül edecekti:

- 1- Dârulfünûn'dan kadroya alınacak hocalar
- 2- Avrupa Üniversitelerinde öğrenimlerini veya ihtisaslarını başarıyla tamamladıktan sonra geriye dönen Türkler
- 3- Yabancı profesörler

Bu üç grup içerisinde en önemli olan, tamamının Hitler Almanya'sından kaçıp Türkiye'ye sığınan Yabancı profesörler olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Yabancı profesörlerin Türkiye'ye gelmesi ile 1933 Üniversite Reformu'nun zaman bağlamında kesişmesi eğitim tarihimiz açısından önemlidir. Almanya'daki siyasi ortamdan etkilenen bilim adamları buna erken reaksiyon göstermiş ve ülkelerini terk etmek durumunda kalmışlardır.

1918'de Münich'te kurulan Alman İşçi Partisi, 1919'da Hitlerin üye olması ile etkisini artırdı. Parti 1920'de Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisi adını aldı. Nazi Partisi 1932 seçimlerinde altı buçuk milyon oy alarak, 107 milletvekili çıkartarak büyük bir başarı sağladı. 1932 seçimlerinde ise Alman Parlamentosu (Reichstag)'nun 608 üyeliğinden 230'unu kazanarak, ülkenin en büyük partisi haline geldi. Bundan sonra yaşanan bazı gelişmeler üzerine de Cumhurbaşkanı Hindenburg, 30 Ocak 1933'te, Başkanlığa Hitler'i atadı. Böylece Nazi Partisi iktidara gelmiş oldu. Almanların o tarihlerdeki duygularından yararlanan Hitler, aşırı sağcı ucu temsil ederek, örgütlenmeye ve taraf kazanmaya başladı. Sosyal, siyasal, ekonomik olarak çeşitli vaatlerde bulunan Hitler, Yahudi düşmanlığını körükleyerek güçlenmeye devam etti (Ucarol, 2015, s. 696; Ayrıca bkz: Akşin, 2018 s. 157-169).

Yahudileri her alanda tasfiye etme girişiminde bulunan Hitler, Alman bilim dünyasının sarsılmasına da sebep olmuştur. Nitekim politik yönden beğenilmeyen Üniversite öğretim üyeleri emekliye sevk ediliyor, işten uzaklaştırılıyor, ithar ediliyor ya da tutuklanıyordu. Çoğu yabancı ülkelere iltica etmek için çalışıyordu. Hitler rejiminin bu baskılarından kaçan bazı bilim adamları İsviçre'ye gidip Zürih'te bir Akademi Mülteciler kolonisi kurmuştur. 1933 Mart sonunda bunlara Philipp Schwartz da katılmış, Schwartz'ın önderliğinde, Alman bilim adamları

⁷ İstanbul Üniversitesi açıldıktan sonra kadrolarda kökten değişiklik yapılmış ve mevcut kadronun çoğu tasfiye edilmiştir. 1 Ağustos 1938 tarihli Milliyet gazetesinde İstanbul Üniversitesi'nin yeni kadrosu ve tasfiye edilen kadronun tamamı yayınlanmıştır. Bu isimler çalışmanın sınırlarını aştığından dolayı çalışma içerisinde tek tek belirtilmemiştir. İlahiyat ve Edebiyat Fakültesinden 10, Hukuk Fakültesinden 14, Fen Fakültesinden 13, Tıp Fakültesinden 18, Eczacılık ve Dış Hekimliği Bölümünden 16 hoca görevden alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz: "Türkiye'nin İlim İnkılabı Bugün Başladı" (Milliyet Gazetesi, 1933, s. 1-5).

için bir danışma bürosu kurulmuştur. Bu haberin Almanya’da duyulmasının ardından Alman bilim adamlarının umut dolu yolculukları da başlamıştır. Önceleri bütün işlerini küçük bir odada gerçekleştiren bu büro, kısa zamanda İsviçreli yardımseverler sayesinde yeterli bina ve paraya sahip olmuş, “*Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti*” adını almıştır.⁸ (Schwartz, 2013).

Bu sırada Türkiye’de üniversite reformu çalışmaları yoğun bir şekilde sürüyordu. Islahat müşavirliği görevini yürüten A. Malche, Zürih’deki “Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Cemiyetine” Mayıs 1933’te gönderdiği bir posta kartında mülteci bilim adamlarına Türkiye’de çalışma imkânı bulunduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine 5 Temmuz 1933 günü dernek, Schwartz’ı Türkiye’ye göndermiştir. 6 Temmuz 1933 günü Maarif Vekâleti Islahat Müşaviri A. Malche, Maarif Vekaleti Müsteşarı ve Islahat Komitesi Üyesi Salih Zeki Bey ile Talim ve Terbiye Kurulu ve Aynı Zamanda Islahat Komitesi Üyesi Rüştü Bey ile görüşmüştür. Ardından Maarif Vekili Dr. Reşit Galip ile istişarelerde bulunan Schwartz protokol imzalamıştır. İmzaladığı protokole göre, Schwartz, İstanbul üniversitesine davet edilen profesörlerle iletişim kurulması ve atanması kesinleşen profesörlerle kontrat imzalanması konularında yardımcı olmakla görevlendirilmiştir. Philipp Schwartz “*Kader Birliği*” adlı kitabında görüşmeleri şu şekilde ifade etmektedir: “*Konuşmalar Fransızca yapılmaktaydı. Bize... için profesör önerebilir misiniz? Bize... için profesör önerebilir misiniz? bu soru öğlenden sonra en az otuz kez soruldu ve gittikçe artan bir heyecanla cevaplandı. Cemiyetin kortetiğini önceden bir takvime işlemiştim. Ben ve sanırım orada bulunanlar zamanı ve zorlukları unutmuş gibiydik. Almanya’dan utanç verici bir şekilde kovulmamızın o an onların gözünde bizi kahraman mertebesine yükselttiğini hissediyordum. Batı pisliğinin elini değdirmediği, yepyeni ve hari bir ülke keşfetmiştim. Yardımlaşma Cemiyeti’nin ortaya çıkışı artık bambaşka bir anlam kazanmıştı: evet bu gerçekten kaderdi!*” (Schwartz, 2013).

Görüşmede son olarak maaşlar ve anlaşma koşulları üzerine fikir birliğine varılmıştır. Maarif Vekili Reşit Galip Alman profesörlerine yüksek ilmi seviyelerine uygun bir hayat standardı sunmayı taahhüt etmiştir. Kontratların üç yıl süreli olmasını, istenirse daha uzun süreli de yenilenebileceğini ve hatta gerektiğinde ömür boyu da uzatıla bilineceği kabul edilmiştir. Profesörlere verilecek aylıklar, profesörlerin bekâr veya evli oluşuna, çocuk sayısına, yaşına ve ilmi şöhretine göre 350-500 TL arasında olacaktır. Bu aylıklardan kesilecek vergiler, harçlar ve kanunla tayin edilen bütün giderler Türk hükümeti tarafından karşılanacaktır. Mukaveleye

⁸ Philipp Schwartz’ın anılarını topladığı bu kitapta, 1933’ten sonra Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Dayanışma Cemiyeti’ni oluşturanların hikâyesini anlatmakta ve bu oluşumun sebepleri ve gelişimini gözler önüne sermektedir.

göre, derslerin üç yıl sonra Türkçe verilmesi, Türkçe ders kitaplarının basılması, bütün çabaların üniversiteye bağışlanması, eğitim ve bilinçlenmeye ilişkin her türlü faaliyete katılınması da yer almaktadır. Yine profesörlerin seyahat, eşya nakil ve üç yıl sonra geri dönüş masrafları da Türk hükümeti tarafından karşılanacak ve bu meblağdan herhangi bir kesinti olmayacaktır. Bu sırada Reşit Galip Bey'in ağır bir kaza geçirmiş ve 13 Ağustos 1933 günü görevinden ayrılmıştır. Bu durum yabancı bilim adamlarını tereddüte düşürse de, vekâleten yerine gelen Refik Bey eski davet ve şartların geçerli olduğunu açıklaması üzerine yabancı profesörler mukaveleleri imzalamaya başlamıştır. İlk mukaveleler 4 Ekim 1933 günü A. Malche, Philipp Schwartz ve ilgili profesörlerin hazır bulunmasıyla Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi Cemal Hüsnü Bey'in huzurunda Cenevre'de imzalanmıştır. Mukaveleleri, Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekili Refik Bey adına Cemal Hüsnü Bey imzalamıştır (Taşdemirci, 1992, s. 12-13). Eylül 1933'te OSE Musevi Sıhhiye Cemiyeti'nin Başkanı sıfatı ile Albert Einstein Türkiye'ye bir mektup göndermiştir. Mektupta Almanya'dan kaçan kırk profesör ve doktorun fenni ve tıbbi alanlarda Türkiye'de çalışması önerilmiştir. Kırk profesörün alanları ve biyografileri belirtilmiş ve kabul edildikleri takdirde belirli bir ücret almadan bir yıl boyunca ücret talep etmediklerini ifade etmiştir (BCA.030.10.116.8010.3). Einstein, tarafından yazılan mektuba tam olarak ne cevap verildiği muammadır. Nitekim bu konu hakkında çeşitli iddialar mevcut olmakla beraber Einstein mektubuna İsmet İnönü tarafından olumsuz cevap verildiği ancak Atatürk'ün duruma müdahale edip bahsedilen bilim adamlarının Türkiye'de çalışmaları için olumlu yönde görüş bildirdiği, sadece kırk bilim adamının değil bütün Yahudi kökenle bilim adamlarının Türkiye'de istihdam edilebileceğini belirtmiştir (<https://evrimagaci.org/albert-einsteindan-turkiye-cumhuriyetine-mektup-1933-4654>).

4.Yabancı Bilim Adamları ve Çalıştıkları Fakülteler

Sözleşmenin imzalanmasının ardından Ekim ayının sonlarına doğru Schwartz başta olmak üzere bütün bilim adamları İstanbul'a gelmişlerdir. Ekim ayı boyunca ve sonraki süreçte bilim adamları, arkadaşları, aileleri, kız kardeşleri, anneleri, kayınvalideleri ve asistanları ile İstanbul'a yerleştiler (BCA.030.10.99.640.20. BCA.030.10.99.641.14). Bu bölümde Türkiye'ye gelen bilim adamlarının çalıştıkları bölümler ve enstitüler verilecektir. Konu kapsamını aştığından dolayı bu bilim adamlarının biyografilerine ve çalışmalarına tek tek girilmeyip öne çıkan isimler işlenecektir.

1933'te henüz görev yapan pek az enstitü vardı. Birçoğu ancak daha sonraki yıllar içinde ve genellikle büyük gayretler sonunda kuruldu ve geliştirildi. 1943'e kadar Tıp Fakültesi'nde 14 enstitü, Fen Fakültesinde 14 enstitü, Edebiyat Fakültesi'nde 12 ve Hukuk Fakültesi'nde 5

enstitü kurulmuştur.⁹ Yeni kurulan üniversitenin rektörü Prof. Dr. Neşet Ömer Bey'dir. Üniversite bünyesinde toplamda dört fakülte mevcuttur ve bu fakültelere bağlı enstitüler kurulmuştur. Fakültelerin dekanları ise şöyledir; Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. M. Fuat Köprülü, Fen Fakültesi Dekanı Ali Yar Bey, Hukuk Fakültesi Dekanı Tahir Bey, Tıp Fakültesi Dekanı ise Tevfik Salim Paşadır (BCA. 030.10.141.12.1). İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, bilim adamlarının en önemli çalışma alanlarından biri olmuştur. Tıp Fakültesinde görev alan yabancı bilim adamlar şunlardır: Philipp Schwartz (1933-1952), Siegfried Oberndorfer(1933-1944), Hans Winterstein (1933-1956), Julius Hirsch(1933-1948), Hugo Braun (1933-1950), Werner Lipschitz(1933-1939), Friedrich Dessauer (1934-1937), Erich Frank (1933-1957), Rudolf Nissen (1933-1959), Wilhelm Liepmann(1933-1939), Joseph Igersheimer (1933-1939), Rutin (1934-1936), Karl Hellmann (1936-1943), Max Sgalitzer (1938-1943), Alfred Kantorowicz (1933-1950).¹⁰

Ünlü cerrah Rudolf Nissen, Nazilerin yürürlüğe koyduğu yasalar nedeniyle Almanya'da artık çalışma olanağı kalmayan bilim adamlarından biridir. Nissen, rejim karşıtı ve saf ırktan olmayanlar için kısıtlayıcı yasaların yürürlüğe girmesinden önce, ayrılma kararı veren bir bilim adamıdır. Ayrıca patolog Schwartz ile birlikte Türk Hükümeti'yle anlaşmaları yürütmede de öncülerden olmuştur. 1896'da doğan Nissen, tıp öğrencisi olduğu dönemde 1. Dünya Savaşı'na katılmış, yardımcı cephe doktoruyken kurşunla yaralanmış ve tekrar tıp eğitimine dönmüştür. 1921 yılında Münih'te dönemin dünyaca ünlü cerrahı Prof. Dr. Saurbruch'un yanında asistan, başasistan ve profesör olarak görev yapmıştır. 1931'de dünyada ilk kez pnömonektomu gerçekleştirince şöhreti Almanya dışına da yayılmıştır. Nissen 1933 yılında 37 yaşında Ordinaryüs Profesör unvanıyla İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi 1. Cerrahi Kliniği'ne direktör olarak tayin edilmiştir. 1939 yılı sonuna kadar Cerrahpaşa Cerrahi Kliniği'nde çok verimli çalışmalarda bulunmuş, yeni ameliyat teknikleri ve yetiştirdiği cerrahlarla Türk Cerrahisi'ne katkı sağlamıştır. Türkçe ve Almanca dört cerrahi kitabı, 62 Türkçe bilimsel yayını da bulunmaktadır. Dünyada ilk kez yaptığı ameliyatlara o dönemde bir efsane olmuştur. Örneğin 1936'da yaptığı ameliyat daha sonra "Nissen Fundoplikasyonu" işleminin esasını

⁹Tıp Fakültesi; Anatomi Enstitüsü, Histoloji Enstitüsü, Embriyoloji Enstitüsü, Fizyoloji Enstitüsü, Hijyen Enstitüsü, Mikrobiyoloji-Parazitoloji Enstitüsü, Farmakodinami Enstitüsü, Kanser Araştırma Enstitüsü, Biokimya Enstitüsü, Patolojik Anatomi Enstitüsü, Tıp Tarihi Enstitüsü, Fizik Tedavi Enstitüsü, Genel Patoloji Enstitüsü, Adli Tıp Enstitüsü. Fen Fakültesi; Matematik, Genel Fizik, Genel Kimya, Uygulamalı Kimya, Mikrokimya, Galenik Kimya, Fiziki Kimya, Jeoloji, Zooloji, Genel Botanik, Genetik, Astronomi, II. Kimya Enstitüsü. Edebiyat Fakültesi; Felsefe, Tarih, Coğrafya, Arkeoloji, Türkoloji, İngiliz Filolojisi, Alman Filolojisi, Roman Dilleri, Şark Dilleri, Klasik Filoloji, Pedagoji ve Psikoloji, Asya Dilleri. Hukuk Fakültesi; Medeni Hukuk Enstitüsü, Kriminoloji Enstitüsü, Amme Hukuku Enstitüsü, Devletler Hukuku Enstitüsü, İktisat ve Sosyoloji Enstitüsü. Bkz: (Widmann, 1981, s. 52-53).

¹⁰Bilim adamlarının Türkiye'ye geldikleri ve döndükleri tarihler Horst Widmann tarafından yazılan kitapta belirtilmiştir (Widmann, 2000, s. 118-203).

teşkil etmiştir. Dünya cerrahları arasında önemli bir yeri olan Rudolf Nissen, 1939 yılının son aylarında tedavi amacıyla gittiği Amerika Birleşik Devletleri'ne, 1940'tan itibaren yerleşmiştir. 1940-1952 yılları arasında Boston ve New York'ta çalışmıştır. 1952'de Basel Cerrahi Kliniği direktörü olmuştur. Burada çok sayıda cerrahın yetişmesini sağlayan Nissen, 1955'te 20. yüzyılın en önemli ameliyatlarından biri olan "Nissen Fundoplikasyonu" işlemini gerçekleştirmiştir. 1967 yılında emekli olan Prof. Dr. Rudolf Nissen, 1981'de Basel'de vefat etmiştir (Göksoy, 2001). Tıp Fakültesi'nin yanı sıra 1933'ten sonraki yıllarda yabancı bilim adamlarının yoğun çalışma yaptığı diğer bir fakülte de Fen Fakültesiydi. Fen Fakültesi'nde görev alan yabancı bilim adamları şunlardır: Richard Mises (1933-1939), Willy Prager (1933-1941), E. Finlay Freundlich (1933-1937), Hans Rosenberg (1938-1940), Thomas Rodys (1942-1947), Marcel Fouché (1933-1964), Harry Dember (1934-1940), Kurt Zuber (1941-1963), Arthur V. Hippel (1933-1934), Fritz Arndt(1934-1955), Kroepelin, Weiss, Friedrich Breusch (1937-1971), Herzog, Philipp Gross (1936-1939), Valensie, Jean Savard, Frederick Hurn Constable, André Naville (1933-1937), Curt Kosswig(1937-1955), Alfred Heilbronn (1933-1956)¹¹ (BCA. 030.01.19.108.25). Leo Brauner (1933-1955)'dir (Widmann, 2000). Fen Fakültesi'nde görev alan yabancı bilim adamlarının önde gelenlerinden biri de Richard EdlervonMises'tir. Berlin Üniversitesi'nden gelerek 1930'lu yıllarda olasılıklar hesabı alanında ve hatta uygulamalı matematiğin hemen hemen bütün dallarında dünya çapında bir otorite olan Mises, Kerim Erim ile Matematik Enstitüsü'nü yönetmiştir. Nissen'e göre o, mülteci profesörler çevresinde "en tecrübeli olanı ve en çok hürmet edilenidir." Matematikçi ve pozitif felsefenin temsilcisi olarak Türkiye'de de büyük çapta isim yapmıştır. Mises, Harvard Üniversitesi'nin kendisine yaptığı daveti kabul ederek, 1939'da Birleşik Devletler'e gitmiştir (Widmann, 2000). 1933'ten sonra Edebiyat Fakültesi'nde mülteci bilim adamlarının önemli katkıları olduğunu görmekteyiz. Edebiyat Fakültesi'nde özellikle tarih dalında Türk öğretim üyeleri çoğunlukta iken, felsefe, filoloji, oryantalistik ve pedagoji dallarında yabancı bilim adamları görev almıştır. Edebiyat Fakültesi'nde görev alan yabancı bilim adamları şunlardır: Hans Reichenbach(1933-1938), Ernstvon Aster (1936-1948), Walter Kranz(1942-1952), Kurt Bittel¹², Helmuth Th. Bossert (1933-1961), Leo Spitzer (1933-1936), Erich Auerbach (1936-1947), H. Brinkman, Hellmut Ritter, Clemens Bosch (1935-1955), K. Süssheim, Wilhelm Peters (1937-1952) (Widmann, 2000). Edebiyat Fakültesi'nin önemli simalarından olan

¹¹ Ekim ayında Permako botanik ve Genetik Ord. Profesörlüğüne mukavele ile tayin olmuş ve Türkiye'de 23 yıl görev yapmıştır. 1946 yılında Türk vatandaşlığına alınmıştır.

¹²Kurt Bittel, Üniversite reformundan önce Türkiye'de bulunmuş, önemli arkeolojik kazılar yapmıştır (BCA. 030.0.18.01.02.22.51.012).

LeoSpitzer, 1887 yılında Viyana’da doğmuştur. Spitzer olgunluk sınavını (Matura-Abitur) 1906’da verir. Doktor ünvanını 23 yaşında (1910) aldıktan üç yıl sonra da ders verme yetkisini (Venialegendi – Lehrbefugnis) almıştır. İlk önce 1919’da Bonn’da, daha sonra 1925’te Roman filolojisi profesörü olarak Marburg’da, 1930’dan 1933’e kadar da Köln Üniversitesi’nde Roman filolojisi ve karşılaştırmalı filoloji profesörü olarak görev yapmıştır. Yahudi kökenli bilim adamları Almanya’yı terk etmeye zorlandığında Leo Spitzer 1933 yazında ilk önce Manchester Üniversitesi’nden bir davet alır, ancak oradaki çalışma ortamını beğenmediği için kabul etmez. Kısa bir süre sonra İstanbul Üniversitesi’nden Roman dilleri ve edebiyatı profesörü olarak aldığı daveti kabul eder. Spitzer 1933’te İstanbul’a gelerek İstanbul Üniversitesi yabancı diller okulunun kuruluşunda görev alıp yöneticiliğini üstlenmiştir. Spitzer, kendisi göreve başladıktan sonraki dönemde Rosemarie Heyd gibi çok sayıda genç mültecinin İstanbul’a okutman veya öğretim görevlisi olarak gelmesine yardım etmiştir Spitzer aradan üç yıl geçmeden Baltimore/Ohio’daki John Hopkins Üniversitesi’nden bir davet alır. Ancak İstanbul Üniversitesi, sözleşmeli olan Spitzer’i bırakmak istemez. Spitzer Almanya’da Marburg Üniversitesi’nde onun yerine atanan ve bu arada işten çıkarılan Erich Auerbach’ı İstanbul Üniversitesi’nde kendi yerine bırakmayı önerir. Spitzer1936’da ABD’ye göç ederek John Hopkins Üniversitesinde göreve başlar. Spitzer’in Türkiye’yi niçin terk ettiği konusunda bazı görüşler ortaya atılmaktadır. Bu görüşlerden birisini HarryLevin, Spitzer’in Türkiye’yi terk etmesindeki en önemli nedeni şöyle açıklar: “Türkiye’deki kütüphanelerin yetersizliği Spitzeriçin uzun süre burada kalmayı imkânsız hale getirmişti; 1936’da John Hopkins’ten gelen daveti memnuniyetle kabul etti.”Levin’in dile getirdiği bu sorun daha sonra Auerbach için de geçerli olmuş, ancak Auerbach bu durumu kendi üretkenliğini harekete geçiren unsur olarak değerlendirmiştir (Widmann, 2000; Namal, 2012).

Hukuk Fakültesi ve İktisat Fakültesi’nde ise yabancı bilim adamlarının çalışmaları diğer fakültelerde olduğu kadar yoğun değildir. Buna karşın bu yabancı bilim adamları arasında, fakülte üzerinde, hatta fakültenin dışına kadar uzanan büyük bir etkisi olan önemli bilim adamları görev yapmakta idi. Hukuk Fakültesi ve İktisat Fakültesi’nde görev yapan yabancı bilim adamları şunlardır: AndreasSchwartz (1934-1953), Ernst E. Hirsch (1933-1952), Richard Honig (1933-1939), Karl Strupp (1933-1935), Fritz Neumark (1933-1952), Gerhard Kessler (1933-1951), Alexander Rüstow (1933-1949), Wilhelm Röpke (1933-1937), Josef Dobretsberger (1938-1941), Alfred Isaac (1937-1950) (Widman, 2000; Hirsch, 2017).

Hukuk Fakültesi’nde görev alan ünlü yabancı bilim adamları arasında yer alan Ernst Hirsch, Türk hukuk bilimi, hukuk pratiği ve kanun hükümleri için olduğu kadar, tüm Türk bilimsel düşüncü içinde Hirsch’in önemli bir yeri vardır. 1902 doğumlu olan Hirsch, 1933’te

Frankfurt'tan İstanbul'a (Amsterdam'daki geçici bir görevinden ayrılarak) gelmiştir. 1943'ten itibaren Ankara'da ders vermeye başlamıştır. Hirsch çalışma gücünün büyük bir bölümünü, kendisine sığınma hakkı tanıyan Türkiye'ye sunmuştur. 1952'de 50 yaşında Almanya'ya dönüp, Berlin Üniversitesi'nde profesör olmuş ve iki defa rektörlük yapmıştır. Hirsch'in Türkiye'deki çalışmaları kendi şerefine yazılan "Ord. Prof. Dr. Ernst Hirsch'e Armağan" adlı bir Türk yayınında etraflıca değerlendirilmiştir. Bu eserde Hirsch hakkında şu hüküm verilmiştir: "Verimli ilmi çalışmalarıyla olduğu kadar, olağanüstü öğretim yeteneği ile de, ülkemiz hukukçularının yetişmesinde büyük rol oynamıştır." Hirsch'in birçok kanunun çıkarılmasında – örneğin Türk Ticaret Kanunu ile Türk Telif Hakları Kanunu – büyük payı vardır. Ayrıca 1946'da çıkarılan ve Özerklik Kanunu diye anılan önemli Üniversite Kanunu'nda da katkısı bulunmaktadır (Widman, 2000).

5.Yabancı Bilim Adamlarının Üniversite Reformu Sonrası Türk Yüksek Öğrenimine Katkıları

Yabancı bilim adamlarının, öğretim programları ve yöntemlerinin çağa uygun hale getirilmesinde katkıları büyüktür. Malche'nin tavsiyeleri doğrultusunda dersin serbest ortamda ve normal konuşma şeklinde anlatılması derste günlük hayattan örnekler verilmesi ve derste hocanın öğrenciye, öğrencinin hocaya sorular sorması suretiyle hem hocanın hem de öğrencinin aktif olmasını sağlayan bir yöntemin kullanılmasında öncü rol oynamışlardır. Yine profesörlerin, öğrencileri konuşmaya, düşünmeye, araştırma ve yapmaya alıştıran modern aktif öğretim yönteminin önemli unsurlarından olan pratik çalışma ve seminer çalışmalarının etkin bir şekilde uygulanmasında, bir öğretim yöntemi olarak yerleşmesinde, büyük hizmetleri olmuştur (Namal, 2012). Alman hocaların, bilimsel terimlerin Türkçeleştirilmesine yaptıkları katkı, azımsanmayacak derecededir. Nitekim hocalar Türkiye'ye geldiklerinde, üniversitenin kütüphanesinde 109.387 cilt kitap vardı. Bu kitapların hemen hepsi eski dille yazılmış, birçoğu bilimsellikten uzak, dağınık, 'küflenmiş' yapıtlardı. Bu nedenle onlardan, kalıcı eserler bırakmaları isteniyordu. Alman hocalar, 99 ders kitabı, 59 bilimsel kitap ve çeviri, yurtiçi ve yurtdışında yayımlanmış yüzlerce makale kaleme aldılar. Üç yıldan fazla Türkiye'de kalan hocaların tümü, bilimsel kaynakları zenginleştirmek için kitap yazarken, bazıları da buna ek olarak, fakültelerin kütüphanelerini işlevsel hale getirmek için kolları sıvadılar. Hirsch ve Kessler, biri Hukuk diğeri İktisat Fakültesi'nde, kitapların kartlarını kendi elleriyle yazarak fakülte kütüphanelerini 'kütüphane' haline getirdiler (Hacaloğlu, 2001). 1933 de yapılan "Üniversite Reformu" ile ders kitapları sorunu ciddi bir şekilde ele alınarak gerek Türk öğretim üyeleri gerekse yabancı hocaların çabalarıyla bu kitapların sayısı ve kalitesi arttırılmıştır. Her

ne kadar yabancı bilim adamlarına ders kitapları hazırlamadıkları şeklinde yoğun eleştiriler yöneltilmiş ise de İstanbul Üniversitesi'nde çalışan profesörlerin yaklaşık %80'inin en az bir kitabı, %60'ının ise iki ve daha fazla kitabı yayınlanmıştır. 1933-1942 yılları arasında İstanbul Üniversitesinde çalışan hocaların yayın sayısı toplamda 352 dir. Yayın dağılımı ise şu şekildedir: Üniversite tarafından bastırılan kitap: 175, baskıda olan kitap: 35, öğretim üyelerinin bastırıldığı kitap: 100, Çeviri Kitap (28'i basılmış): 42.

Üniversite reformunun ilk on yılında 50 tane doktora yapılmış olmasının büyük bir başarı olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü üniversitenin kuruluş çalışmaları ve öğretim faaliyetlerinin önalanda olduğu beş yıllık dönemin özellikle ilk üç yılında yabancı profesörlerle Türk doçent ve asistanlar arasındaki çalışma ortamının ağırlık merkezini, derslerin ve ders notlarının Türkçe'ye çevrilmesi faaliyetleri oluşturmuştur (Namal, 2012).

Pulweka, Karatenizden gelen Deli Balı ile karşılaştı, Auerbach ünlü eseri "Mimesis" için İstanbul'a ilham buldu ve orada yazdı. Kessler Türkiye'nin sosyal gerçekleri ile ilgilendi, Peter Türkiye'yi ilgilendiren eksperimental psikoloji çalışmalarını başlattı. Hukukçu Honig, İstanbul Üniversitesinin tarihçesi üzerine araştırmalar yaptı. Arkeolog Bosch, Ankara şehrinin tarihi ile ilgilendi. Botanikçi ve Zoologlar arazi araştırmalarını genişlettiler. Jeolog Solomon-Calvi, ileri yaşına rağmen Anadolu'nun su ekonomisi ve yöresel deprem problemi hakkındaki çalışmalarını yayınladı. Tarihi Jeolojik çalışmalar da ortaya çıktı (Widman, 2000).

Bilim adamlarının Türk bilimine bir diğer katkıları da, çeşitli bilim mecmualarını kurmaları veya kuruluşuna katkıları olmuştur. Hukuk Fakültesi Mecmuası ve Fen Fakültesi Mecmuası 1935, Romanoloji Mecmuası 1937, Tıp Fakültesi Mecmuası 1938, İktisat Fakültesi Mecmuası 1939 ve Psikoloji ve Pedagoji Mecmuası 1940 yılında yabancı profesörlerin katkılarıyla yayın hayatına başlamıştır (Widman, 2000). İstanbul Üniversitesi'nde çalışan 60 yabancı profesörün yaklaşık % 30'u mukavelelerine uygun olarak üçüncü yıl içinde ilk ders kitaplarını yazmışlardır. Yabancı profesörlerin % 25'i de dördüncü ve beşinci yıl içinde ilk kitaplarını yazarlarken, % 25'i de altıncı ve daha sonraki yıllarda ilk kitaplarını yazmışlardır. Bu yabancı profesörlerin yaklaşık % 20'si ise hiçbir kitap veya ders kitabı yazmamışlardır (Namal, 2012).

Malche raporunu hazırladığında üniversitenin ve çalışmalarının halk içinde etkin hale getirilmesini istemişti. Genel olarak anlaşılabilir tarzdaki konferansları ile değişik branşlardaki bilginler, kendi dallarının değişik ve aktüel problemlerini ele alıyorlardı. 1935-1945 yılları arasında konferanslar basılmıştır. Üniversitenin yurt düzeyine yayılmasının diğer bir şekli de Anadolu'daki "üniversite haftası" uygulamalarıdır. Uzun yaz tatili boyunca memleketin belirli şehirlerinde Üniversite Öğretim Üyelerinden kurulu bir ekip tarafından, erişkinlerin eğitime ve

halkın aydınlanmasına hizmet eden konferanslar ve toplantılar düzenlenmiştir. Üniversite haftalarını ilki Erzurum’da yapılmış ve 1950 yılına kadar devam etmiştir (Widman, 2000).

Sonuç

Cumhuriyetin ilanı sonrası eğitim alanında köklü ve devrim niteliğinde gelişmeler yaşanmıştır. 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde birlik sağlanmış ve medreselerin kapatılmasıyla eğitimdeki ikilik sona erdirilmiştir. Bu kapsamda, Dârülfünûnu Osmanî yükseköğretim kurumu, İstanbul Dârülfünûnu adı altında yeniden yapılandırılmıştır. Ancak, Cumhuriyetin ilk yıllarında, İstanbul Dârülfünûnu, beklenen performansı göstermemiş ve Cumhuriyetin kurucu kadrolarının beklentilerini karşılamaktan uzak kalmıştır. Bu dönemde, Dârülfünûn’un reformlara ya karşı çıktığı ya da muhalif bir tavır sergilediği değerlendirilmiştir.

Cumhuriyetin reformist ve ilerici kadrosunun çağın gereklerine ayak uyduramadığı ve Cumhuriyet ideolojisine aykırı tutumları nedeniyle, İstanbul Dârülfünûnu’nun kapatılması kararı alınmıştır. İsviçreli bilim adamı Albert Malche tarafından hazırlanan ve dönemin yükseköğretim sisteminin Batı tarzı eğitimden uzak kaldığını detaylı bir şekilde ortaya koyan “İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor” büyük bir titizlikle incelenmiş ve uygulanmıştır. Bu raporun sonuçları doğrultusunda, İstanbul Dârülfünûnu 1933 yılında kapatılmıştır. Bu karar, Osmanlı eğitim sisteminin Batı tarzı çağdaş eğitim sistemine karşı bir mağlubiyeti olarak değerlendirilebilir. Dârülfünûn’un kapatılmasıyla birlikte İstanbul Üniversitesi kurulmuş ve Osmanlı dönemine ait hem fiziksel hem de düşünsel yapılar ortadan kaldırılmıştır.

Bu dönemde, en önemli ve sancılı konu bilim adamlarının tasfiyesi olmuştur. Dârülfünûn’da görev alan ve yeni kurulan Cumhuriyet’e karşı muhalif tavır sergileyen tüm bilim adamları görevlerinden alınmıştır. Bu bağlamda, Türkiye’de yükseköğretimde modernleşme, Atatürk’ün 1933’te gerçekleştirdiği “Üniversite Reformu” ile başlamıştır. Üniversite reformunun ardından, yükseköğretimde gerçekleşen bu modernleşme hareketinde, Nazi Almanya’sından kaçıp Türkiye’ye gelen yabancı bilim adamlarının büyük katkısı olmuştur. Dârülfünûn’un kapatılması ve İstanbul Üniversitesi’nin açılmasıyla birlikte, Tıp, Fen, Edebiyat, Hukuk ve İktisat Fakülteleri’nde yabancı bilim adamları göreve başlamış ve bu alanlarda önemli başarılar elde etmişlerdir. Bu bilim adamları sayesinde öğretim programları modern çağın gereksinimlerine uygun hale getirilmiştir. Bu dönemde üniversite kütüphanesi önemli ölçüde gelişmiş, ders kitaplarının kalitesi ve sayısı artmıştır. Ayrıca, bu dönemde bilimsel çalışmaların yanı sıra, birçok asistan ve öğretim üyesi de yabancı bilim adamları tarafından yetiştirilmiştir. Bugün, Türk üniversitelerinde görev yapan pek çok profesör, bu yabancı bilim adamlarının öğrencileri veya öğrencilerinin öğrencileridir. Ayrıca, yabancı bilim

adamlarının katkıları sayesinde, Batı bilim dünyasının tanıdığı ve orijinal araştırmaları klasik kitaplara geçmiş bilim adamları yetiştirilmiştir. Bu kapsamda, 1933 Üniversite Reformu, Türkiye'nin yükseköğrenim tarihinde dönüştürücü bir etki yaratmış ve bilimsel alandaki uluslararası etkileşimleri derinleştirmiştir.

Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

TBMM Zabıt Cerideleri

Resmi Gazete

Cumhuriyet

Milliyet

Akşam

Akşin, S. (2018). *20. yy Siyasi Tarihi*. İş Bankası Kültür Yayınları.

Akyıldız, A. (2003). Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi*, (28), 250-251.

Akyüz, Y. (2015). *Türk Eğitim Tarihi*. Pegem.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938). (2006). Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.

Berkes, N. (2002). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları.

Cezar, M.(2010). *Mufassal Osmanlı Tarihi*. I, TTK.

Çağır, M. ve Türk, İ. C. (2017). 1869 Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*, 4 (11) Antalya.

Erdem, A. R. (2012). Atatürk'ün Liderliğinde Üniversite Reformu: Yükseköğretim ve Bilim Tarihimizde Dönüm Noktası. *Bilgi Dergisi*, (4), 376-388.

Georgeon, F. (2006). *Sultan Abdülhamid*. Homer Kitabevi.

Göksoy, E. (2001). Antireflü Cerrahisinin Tarihi Gelişimi ve Rudolf Nissen. *İÜ Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, Gastrointestinal Sistem Hastalıkları Sempozyumu*, 11(12), 143-147.

Hacaloğlu, A.H. (2001, Ocak). Üniversite Reformunda Bir Dönüm Noktası: Alman Hocaların Türkiye Macerası. *Popüler Tarih Dergisi*, 76-79.

Hirsch, E. (2017). Anılarım, Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi (Çev. F. Suphi). Tübitak Popüler Bilim Kitapları.

İhsanoğlu, E. (1993). Osmanlı Devleti'nde XIX. Yüzyılda Kurulan Yüksek Öğretim Müessesesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi*, (8), 521-525.

- Karal, E. Z. (2003). *Osmanlı Tarihi*. Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Kenan, S. (2015). Modern üniversitenin oluşum süreci. *Osmanlı Araştırmaları*, 45 (45), 333-367.
- Kocatürk, U. (1984). Atatürk'ün üniversite reformu ile ilgili notları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1 (1), 3-95.
- Malche, A. (1939). *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*. İstanbul Devlet Basımevi.
- Namal, Y. (2012). Türkiye'de 1933–1950 yılları arasında yükseköğretime yabancı bilim adamlarının katkıları. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, (1), 14-19.
- Namal, Y. ve Karakök T. (2011). *Atatürk ve Üniversite Reformu(1933)*. *Yüksek Öğretim ve Bilim Dergisi*, 1 (1), 27-35.
- Öklem, N. (1973). *Atatürk Döneminde Dârülfünûn Reformu*. Ege Üniversitesi Rektörlük Yayınları.
- Özaydın, A. (2007). Nizamiye Medresesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
- Özaydın, A. (2007). Nizâmiye Medresesi. İçinde. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (C. 33, s. 188-191). TDV Yayınları.**
- Schwartz, P. (2013). *Kader Birliği, 1933 Sonrası Türkiye'ye Göç Eden Alman Bilim Adamları* (Çev. N. Alçı). Belge Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, M. (1991). *Meclis-i Vala-yı Ahkâm-ı Adliyye (1838-1868)* [Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Yök Tez.
- Söğüt, S. G. (2015). Yeni Belgelerle 1865 Hocapaşa Yangınının Sınırları. *Toplumsal Tarih*, 263, 74-80.
- Taşdemirci, E. (1992). *Belgelerle 1933 üniversite reformunda yabancı bilim adamları*. Bizim büro basımevi.
- Tekeli, İ. (1983). Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze eğitim kurumlarının gelişimi (C. 3, s. 663). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*.
- Tekeli, İ. (1984). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi (s. 650-673). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları.
- Turan, Ş. (1996). *Türk Devrim Tarihi*. 3 (2), Bilgi Yayınevi.
- Turan, Ş. (1996). *Türk Devrim Tarihi-Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)*. III. Kitap-II. Bölüm, Bilgi Yayınevi.
- Türk, F. ve Çınar, S. (2013). Türkiye ile Almanya Arasındaki Bilimsel İlişkiler: Türk-Alman Üniversiteleri. *Akademik Bakış Dergisi*, 7(13), 45-65.

Uçoral, R. (2015). *Siyasi Tarih (1789-2014)*. Der Yayınları.

Widmann, H. (1981). Atatürk ve Üniversite Reformu, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Atatürk'ün Yüzüncü Doğum Yılı Kutlama Anısına (Çev: A. Kazancıgil-S. Bozkurt). Kabalcı Yayınevi.

Yılmaz, M. (2001). Dârülfünûn Reformu-Dârülfünûndan İstanbul Üniversitesine Geçiş Süreci (1863-1933). *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 9 (1), 245-260.

Yılmaz, M. S. (2001). Dârülfünûn reformu-Dârülfünûn'dan İstanbul üniversitesine geçiş süreci (1863-1933). *Kastamonu Eğitim Dergisi*,(1), 245-260.

Yüce, N. G. Kut; Okay, O., Hafız, N., Ocak, A.Y., İhsanoğlu, E. vd. (1998). *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi (C.2)*. (Edit. İhsanoğlu, E.). İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.

Yücebaş, M. (2014). 1933 Dârülfünûn'un İlgası ve Yeni Üniversitenin Ruhu: Basında Üniversitenin Anlamı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13 (2), s. 259-283.